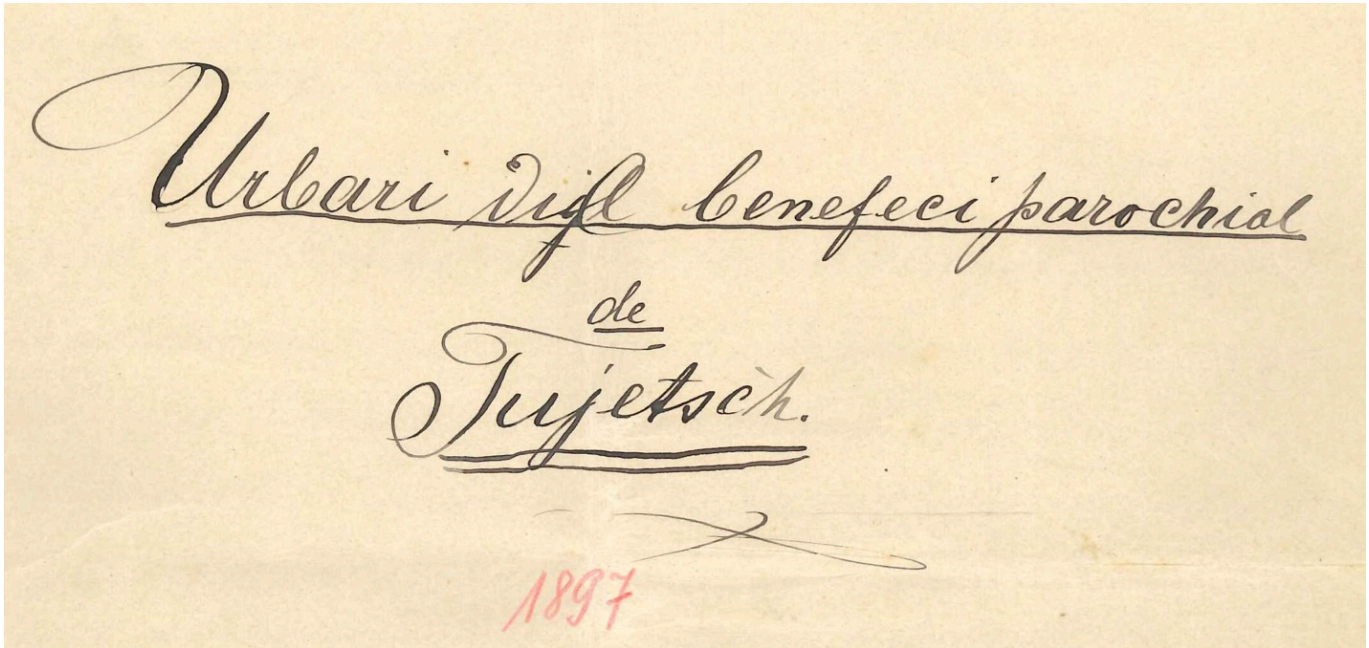

1897 - Urbari dil benefeci parochial da Tujetsch

Igl onn 1897 vegn sur Gudegn Engler da Surava installaus sco plevon da Sedrun. Quei pretenda dalla vischnaunca in niev urbari. Quel consista ord duas parts principalas, la pastoraziun e las entradas dalla pleiv. Tier la pastoraziun dat ei obligaziuns generalas, specialas e localas. Tier la secunda part s'audan las entradas dalla pervenda e las grevezias economicas. Igl urbari retscheiva la sutscrizziun dil president communal Anselm Capeder e neu digl uestgiu dr. Georgius Schmid de Griineck, cancellari episcopal.

Sut gl'urbari d'ina pleiv ei entelgiu quei original e principal cudisch, il qual cuntogn l'entrada u la pervenda, praebenda – beneficium, dalla pleiv. L'entrada ei aber mo la part materiala d'ina pervenda. La part principala ei la part spirituala quei ei gl'uffeci pastoral cun tuttas respectivass obligaziuns dil plevon. Per quei duei igl urbari d'ina pleiv cuntener tut quei ch'auda tier la cumpleina descripciun d'ina pervenda, quei ei ton gl'uffeci sco benefeci.

Il sequent urbari vegn pia partius giu en las suandontas parts:

- I. Uffeci pastoral dil plevon**
- II. Benefeci u entrada dalla pervenda**

I. Part

Uffeci pastoral

Il sacerdot, che vegn tras elecziun presentaus dalla vischnaunca agl uestg, da quel confirmaus e tarmess, intrescha ella pleiv sco pastur spiritual dalla olmas, che vegnan confidadas ad el; ellas formeschan sia muntanera spirituala. Entrass il possess dalla pleiv, gauda il plevon tuts dretgs che vegnan dai ad el ed ha tuttas obligaziuns che vegnan messas si ad el da Jesus Cristus e da sia s. romana catolica baselgia en vertid dils camonds e decrets generals u en vertid da specialas ordinaziuns diocesanas.

Las obligaziuns pastorallas dil respectiv plevon da **Tujetsch** ein:

- A. Generalas ariguard la pastoraziun senza
- B. Specialas ariguard particularas funcziuns
- C. Localas ariguard las filialas (capluttas)

A. Las obligaziuns generalas e fundamentalas

Quellas obligaziuns ein cuntenidas enten ils treis uffecis, ils quals Jesus Cristus sez, sco suprem pastur ha exercitau ed administrau cheu sin tiara e surdau a ses apostels. Quels treis uffecis ein:

1. Gl'uffeci dil divin magister, quei ei d'instruir ils fideivels tenor il camond da Jesus: „Euntes, docete omnes gentes.“ Mattiu 28.19. En vertid da quei uffeci ha il plevon l'obligaziun d'instruir ils fideivels las verdads ed obligaziuns dalla religiun cristiana, sco Jesus ha expressivamein cumandau: „Praedicate evangelium omni cresturae!“ Marc 16.15. Per vegnir suenter a quei camond ei il plevon tenor ordinaziuns e decrets dil cussegl da Trient (Sen V.c2 ed sess XXIV e. 4) e dalla circulara digl uestg Caspar de Carl d'anno 1855 obligaus:

a) da perdegar dumengias e firaus cumandai, u sez, u tras in auter spiritual, priu ora legitims impediments,

b) da far ducrina per il pievel las dumengias suentermiezdi; priu ora fiastas ni dumengias impedidas,

c) da far ducrina als affons da scola tenor ordinaziun diocesana da 1891,

d) da far ducrina alla giuventetgna pervegiada, suenter il catechissem diocesan tenor usit.

2. Gl'uffeci sacerdotal, quei ei:

a) d'administrar cun tutta promptadad e carezia ils sontgissims sacraments suenter il ritual roman-diocesan,

b) da proveder ils malsauns, assister als moribunds e satrar ils morts,

c) da spender las sacramentalias, oravon las benedicziuns publicas e solemnas, sco era privatas.

3. Gl'uffeci pastoral, quei ei gl'uffeci da direger e menar la muntanera spirituala en vertid dils plaids da Jesus tier s. Pieder: „Pasce agnos meos!“ Gion 21. Il plevon ha il dretg e l'obligaziun da survegilar la muntanera, quei ei da pertgitar ella dalla via, che meina alla perdiziun, da menar ella silla via dil salit tras siu bien exempel, tras ducrinas, cun ils remiedis dalla grazia divina, cun admoniziuns e correcziuns ton publicas sco privatas.

B. Las obligaziuns specialas ariguard particularas funcziuns

Ord ils treis uffecis generals dalla pastoraziun suondan directamein u indirectamein tuttas autras obligaziuns specialas dil plevon. Las principalas obligaziuns dil plevon da **Tujetsch** ariguard specialas funcziuns ein las suandontas:

I. Da celebrar gl'uffeci dalla sontga messa dumengias e firaus ad uras fixadas suenter temps e basegns dil pievel (resalvond specials cass – stad ed unviern alls 9 ½). Ils firaus dispensai e firaus da devoziuns vegn duront gl'unviern teniu il survetsch divin allas nov, duront la stad suenter giavisch dil segnerfarrer. Ils luverdis sa il plevon fixar l'ura da messa tenor megliaera perschasiun, risguardond ils giavischs e la commoditad dil pievel.

II. Da celebrar las fiastas grondas cun la dueivla ed usitada solemnitad. Las fiastas principalas per **Tujetsch** ein:

a) Las aschinumnadas quater fiastas: Nadal, Pastgas, Tschuncheismas, Assumziun da Maria, sco era il Sontgilcrest.

b) Las fiastas da s. Vigeli (26-06) (patrun baselgia psarochiala) e dalla dedicaziun baselgia (la dumengia suenter la fiasta da s. Vigeli).

c) Las fiastas dil Scapulier, dalla Visitaziun da Maria, dil Cor da Maria a **Rueras** e la fiasta dil s. Rusari.

III. Da mantener e promover las confraternitads eregidas ella baselgia parochiala da **Tujetsch**, las qualas ein:

- a) la confraternitad dil s. Rusari, ella baselgia parochiala,
- b) la confraternitad dil Sontgissim num da Jesus ella caplutta a **Zarcuns**,
- c) la confraternitad dil s. Scapulier, ella baselgia parochiala,
- d) la confraternitad dil Sontgissim cor da Maria ella filiala s. Giachen a **Rueras**.

IV. Da far e tener las processions usitadas en la pleiv. Ultra dallas processions „in festo purificationes ed in Dom. Palmorum“ unidas cun la liturgia, vegnan aunc tenidas las sequentas:

a) en vischnaunca:

1. La procession da s. Marc (en baselgia claustrala **Mustér**)
2. Mardis da rogaziun a s. Giachen, **Rueras** e mesjamna a Mariahilf, **Selva/Sut Crestas**
3. Sontgilcrest tenor usit ed igl 8avel Sontgilcrest era
4. Las processions cun il sontgissim las dumengias suenter messa entuorn baselgia (naven da cargar tochen dumengia dil Rusari)
5. Las processions dallas confraterintads, las dumengias suenter viaspras entuorn baselgia.
6. La procession solemna la fiasta dil s. Scapulier e dil s. Rusari
7. La procession culla particla dalla s. Crusch „in festo Inventionis s. Crucis“ (a **Zarcuns** e vegn cun quella uniu la benedicziun dil funs)
8. La procession da s. Pieder e s. Paul, ils 29 da zercladur a **Tschamut**
9. La procession ella caplutta da s. Antoni, ils 13 da zercladur a **Surrein**
10. La procession da s. Gion ella baselgia a **Segnas**, 23 da zercladur
11. La procession sin la fiasta dalla confraternitad da Nossadonna dil Sontgissim cor da Maria a **Zarcuns**, 1. dumengia da zercladur
12. Las processions dalla stad a **Zarcuns**, mintga sonda avonmiezdi, naven dall'emprema dumengia suenter s. Placi tochen la sonda dalla dumengia dil s. Rusari.
13. La procession da s. Martin ella baselgia claustrala a **Mustér**.

b) Processions extraordinarias, quei ei dil temps d'in giubileum, ni per rugar per bialaura, per plievgia, ni per auters basegns. Las davosas publichescha e fixescha il plevon mintgamai sin giavisch dil pievel.

V. Da publicar mintga dumengia giud scantschala fiastas, firaus, perduns, giginas, funcziuns extraordinarias, messas perpetnas che crodan per la jamna ora e nua quei ei il liug.

C. Las obligaziuns localas ariguard las filialas Capluttas

Culla baselgia parochiala da s. Vigeli ein unidas pliras filialas en ils respectivs uclauns dalla vischnaunca ellas qualas il plevon ha da funcziunar cun messa e priedi sco suonda:

- a) A s. Giachen a **Rueras**

1. La fiasta dalla dedicaziun, 2. dumengia d'october
2. La fiasta dil s. Cor dil Carmel

b) A **Zarcuns** ella caplutta da Nossadunna

1. La fiasta dalla dedicaziun baselgia, 1. dumengia suenter la solemnitad dil Carmel
2. La fiasta dalla confraternitad da Nossadunna dil sontgissim Cor, 1. zercladur.

c) Ella caplutta da s. Anna, **Camischolas**

1. La fiasta dalla dedicaziun baselgia, 1. dumengia d'uost

d) Ella caplutta da s. Giusep, **Bugnei**

1. La fiasta da s. Giusep, ils 19 da mars
2. La fiasta dalla dedicaziun, davosa dumengia settember

e) Ella caplutta da s. Antoni a **Surrein**

1. La fiasta dalla dedicaziun baselgia, la 4. dumengia suenter Pastgas
2. Sin **S. Antoni** cun processiu e messa (13 da zercladur)

f) Ella caplutta da s.Leci a **Cavorgia**

1. La fiasta dalla dedicaziun baselgia, 2. dumengia da settember
2. La fiasta da s. Leci, ils 3 da december

g) Ella filiala a **Selva**

1. La fiasta dalla dedicaziun baselgia, 1. dumengia suenter la dedicaziun dalla parochiala
2. La fiasta da s. Paul (10 da schaner) a **Selva**

h) Ella caplutta da s. Clau a **Tschamut**

1. La fiasta dalla dedicaziun baselgia, 1. dumengia da settember
2. La fiasta da s. Clau, ils 6 da december, br. cun la messa

NB. Ultra da quellas obligaziuns en las sura capluttas, ha il plevon aunc d'ira cun la sontga messa mintgamai sco las messas ein fundadas e las circumstanzias lubeschan. Denton astga durent il temps da scola la baselgia parochiala mai vegnir schada senza messa, sinaquei ch'ils affons da scola sappien assister ad ella.

II. Part

En scadina pleiv ei gl'uffeci pastoral unius cun in benefeci temporal, quei ei cun ina certa entrada temporal che vegn numnada pervenda, essend che quella vegn dada en recumpensaziun per las lavurs digl uffeci tenor ina veglia regla dils canons ecclesiastics, „beneficium propter officium“. Il benefeci, u la pervenda parochiala da **Tujetsch** consista principalmein, tenor veglia regla dalla baselgia, en beins schischents, tscheins da capitals, dretgs d'alp, taxas dil rodel cun differentas autras caussas accesoricas: sco unfrendas, dretgs da stola etc. Cun igl importo activ dalla pervenda ei era uniu in passiv, quei ein annexas da pliras grevezias ed expensas economicas che ston semegliantamein vegnir pridas si egl uffeci. La presenta part cuntegn pia questas duas subdivisiuns:

A. L'entrada dalla pervenda

B. Las grevezias economicas unidas cun la pervenda

A. L'entrada dalla pervenda

L'entrada dalla pervenda consista en la rendita dils funs, tscheins da capitals, taxa dil rodel, en differentas entradas pli u meins variablas, dretg da stola ed entradas casualas.

I. Ils beins schischents

1. La casa pervenda cun pliras mobiglias

2.	In clavau sper la casa pervenda		
3.	In iert sut casa pervenda		
4.	Ils funs		
	a) Il Dulezi , 28 tschaveras	24'500.-	756.-
	h) Las Rueras	3000.-	90.-
	c) La Val Dulezi	100.-	4.-
	d) Il mises da Milez	1200.-	40.-
	Capital total	28'800.-	
	Rendita annuala		890.-

NB. Dapi igl onn 1890 ein ils funs sin giavisch dil plevon, segnerfarrer Muoth, vegni surdai alla administraziun dalla vischnaunca tenor convenziun sco suonda:

La vischnaunca paga annualmein al plevon da s. Martin 900 frs. en daner. La rendita dil funs ei variabla, la hodierna ei sco cheu sura, savens per **Dulezi** era mo 25 frs. la tschavera.

II. Capitals e tscheins

a)	Capitals cun hipotecas, total	14'095.-	564.-
b)	Per 123 messas perpetnas, tratg giu il stipendi manual dad 1 fr., retila il segnerfarrer annualmein		123.-
c)	Tscheins, u indemnizaziun dallas otg capluttas per las messas sin la dedicaziun baselgia, tratg giu il stipendi manual		47.48

III. Dretgs d'alps e pastiras

Il signur plevon sa guder alps e pastiras adual a mintga vischin da vischnaunca, mo senza neginas grevezias, priu ora la paga dil pastur e quei ton muvel sco la pervenda dil **Dulezi**, respectiv lur funs pon allimentar.

IV. Rodel dallas olmas

Las aschinumnadas messas dil rusari: avon ch'igl onn seigi spiraus, duei vegnir fatg e celebrau sin il temps fixau siat messas per ils confrars e consoras dalla cumpignia dil rusari e mintga gada pagau digl ugau baselgia al segnerfarrer 1.50 frs. l'ina. Ils dis fixai da leger las messas dil ruasri ein ils sequents:

1. L'emprema unfrenda croda sin l'emprema dumengia suenter la fiasta Nossadunna da candeilas.
2. L'emprema dumengia suenter la fiasta Nossadunna mars, 25
3. L'emprema dumengia suenter la visitaziun da Nossadunna, ils 2 da fenadur.
4. La dumengia dil s. Scapulier
5. La dumengia dil s. Rusari
6. L'emprema dumengia suenter l'Immacolata concepziun da Nossadunna.
7. Sin s. Tumaisch apiestel, ils 21 d'october, u la dumengia suenter.

Sin quels dis vegnan era las collectas, u unfrendas pils confrars dil s. Rusari fatgas e la jamna avon dueien las messas dil Rusari schon esser fatgas e stadas clamadas sin qual di, sco era il di dalla collecziun dall'unfrenda, ord la quala igl ugau baselgia, sco schon detg, paga al segnerfarrer immediat per las applicaziuns fatgas per quella confraternitad. Duessen las unfrendas purtar en memia pauc, sche sto igl ugau metter il manco per ademplir las obligaziuns visavi il segnerfarrer.

En il rodel dallas olmas selai plinavon quintar l'unfrenda sin il di dallas olmas, la quala

unfrenda vegn partida ulivamein denter ils spirituals dalla vischnaunca (suenter dau als calusters tschun crenas glin e 32 XI (*largia*) (*agl ur enzenna da damonda*). Per la mesadad dall'unfrenda, ni dil respectiv importo da quella, duei vegnir fatg tut sacrificis ed applicaziuns per las olmas dil general. Las messas che vegnan fatgas ord la mesadad da quell'unfrenda, dueien ils spirituals far per il stipendi fixaus dalla Curia. Il stipendi fixaus dalla Curia ei 2 frs. – Il glin che vegn unfrius duei vegnir schazegiaus suenter cuors e clamada.

V. Unfrendas

<p>a) <u>Unfrendas che s'audan exclusivamein al plevon</u> Il segnerfarrer ha per atgnas las unfrendas che vegnan fatgas sin las quater fiastas: Nadal, Pastgas, Tschuncheismas ed Assumziun da Maria, sco era quellas duas da Sontgilcrest. Ina da quellas vegn fatga a Rueras. Sin quellas fiastas ha il segnerfarrer d'applicar la s. messa pil general e beinstar dalla vischnaunca. Plinavon retila il farrer ord las unfrendas fatgas sin ils dis da s. Vigeli e s. Brida, patruna secundaria, digl ugau baselgia in rentsch (1.70 frs.).</p>	
<p>b) <u>Unfrendas per las qualas il plevon sto far messas</u> 1. L'unfrenda dalla dumengia dallas olmas. 2. Las unfrendas sin las fiastas titularas dallas quater confraternitads: la dumengia dil Sontgissim num da Jesus, da Palmas, dil s. Scapulier e dil rusari. Stipendi per talas messas = 1.50 frs. Cumpriu tuttas unfrendas portan en annualmein tratg giu il stipendi quotidian per sontga messa dil segnerfarrer sin il di dalla unfrenda</p>	75 frs.
<p>c) <u>Unfrendas che s'audan alla baselgia</u> 1. L'unfrenda dil di da s. Vigeli 2. L'unfrenda dil di da s. Brida NB. Al segnerfarrer da pagar per la sontga messa 1.50 frs. 3. L'unfrenda da Buania retscheiva la baselgia tut, senza stuer pagar ora ad enzatgi enzatgei, excepium als calusters l'usitada pagaglia per mintga collecziun. Igl ugau da s. Vigeli ha en maun ils capitals da messas fundadas, principalmein ils davos onns. Cura ch'igl ei tratg giu il stipendi manual per scadina da quellas messas, resta ei aunc 93.09 frs., ils quals vegnan quintai egl urbari sco pervenda.</p>	93.09 frs.
VI. Dretgs da stola	
<p>a) Per ina bara gronda cun l'applicaziun da treis messas ed officium defunctorum (il di dalla sepultura, 1. nocturn e laudes; il di dil tierz e caudonn mo viaspras) vegn ei pagau al plevon 10.77 frs., tratg giu il stipendi porta annualmein</p>	101.55 frs.
<p>b) Per ina bara pintga retila il segnerfarrer negin stipendi, bein aber sch'ei vegn supplicau d'applicar las messas per ils antecessurs, sche retila el 1.50 frs.</p>	
<p>c) Pro benedictione mulieris post partum (vulgo (<i>mumnau</i>): manar baselgia), intraglauter per onn circa</p>	7 frs.

d) Per schar far in riug (in paternies ed Ave Maria) 15 cts., porta annualmein	15 frs.
e) Las nozzas, in'unfrenda voluntaria dil spus e spusa, porta circa	20 frs.
VII. Per benedir las alps Per benedir las alps: Tgom, Val Strem, Val Mila e l'Alp da Tiarms paga la vischnaunca al segnerfarrer	15 frs.
Il total dalla rendita	1961.12 frs.
VIII. Indemnisaziuns La baselgia parochiala paga al segnerfarrer pil vinadi da s. Gion	6 frs.
Plinavon paga igl ugau s. Vigeli era las bladas ord sia cassa. Cura ch'ei vegn dau ora sal da spenda, sche publichescha il signur plevon en baselgia, qual di ei vegn dau ora e retila da quella spenda mintga gada treis crenas sal. (4 funs)	
B. Las grevezias economicas dalla pervenda Cul benefeci e cun l'entrada dalla pervenda ha il plevon era da sorprender pliras grevezias economicas, annexas ed unidas culla pervenda. Quellas grevezias consistan per part en expensas en daner, per part en certas prestaziuns realas.	
Expensas directas en daner 1. Als ministrants ha il plevon da dar las quater fiastas, Sontgilcrest, sco era las fiastas titularas da Nossadunna, da s. Vigeli e dedicaziun baselgia, tut ensemen annualmein	4 frs.
2. Alla cumpagnia da mats, che fa parada militar la fiasta da Sontgilcrest, ha il plevon da dar miez liter vin ed in quader paun per um, che fa NB. Cheu exista negina obligaziun, sch'ei exista buca persunter ina atgna fundaziun.	40 frs.
3. Plinavon alla vischnaunca giud fondo da scola annualmein	11.70 frs.
Grevezias ariguard prestaziuns realas 1. Il plevon ha da tener il capetel tenor statuts mintga dus onns ordinariamein. 2. Sin las quater fiastas: Nadal, Pastgas, Tschuncheismas ed Assumziun da Maria, ha il plevon l'obligaziun da dar gentar als caplons ed als calusters; la fiasta da s. Vigeli mo al segnerfarrer da Mustér . Plinavon als caplons persuls, ha el l'obligaziun da dar gentar la fiasta da Sontgilcrest a Sedrun , la fiasta dil Scapulier e dil rusari, porta circa (30 gentars à 2.25 frs.)	67.50 frs.
3. Il plevon ei libers da tuttas lavurs cuminas e taglias da vischnaunca. 4. Plinavon ei l'obligaziun da mantener tetgs e classenas a tgi che gauda ils funs dil Dulezi ; il cass che quel vegn schaus via per tscheins, sche crodan talas grevezias als respectivs sorprendiders dils funs dalla pervenda. Tuttas reparaturas vid la casa pervenda e reparaturas da niev van sin quen dalla vischnaunca. Total dallas expensas	123.40 frs.

Bilanza	
Rendita totala	1961.12 frs.
Expensas dalla pervenda	123.40 frs.
Netto rendita da pervenda	1837.72 frs.

Remarcas supplementaras

1. Ariguard ils funs dil benefeci parochial vegn ei stipulau il sequent: Il plevon ha il dretg u da surprender sez l'administraziun dils funs e trer ordlunder quei che vegn, u da surschar tuts, u ina part dils funs all'administraziun dalla ludeivla pleiv a raschun dalla sura menziunada valutaziun.
2. En cass che la ludeivla pleiv surpren l'administraziun dils funs e regess ordlunder dapli che la valutaziun indichescha, sche ha il surpli da vegnir capitalisau per il fondo pervenda.
3. Dil reminent s'auda l'entira rendita dalla pervenda, era en cass d'augmentaziun, al signur plevon.
4. La ludeivla pleiv fa a dretg temps a siu plevon la lenna – fatga ora e cavegliada - per siu diever. En cass da resignaziun resta la lenna anavos en bargia dalla casa pervenda.
5. La ludeivla pleiv surpren d'incassar gratuitamein l'entrada dil benefeci parochial e da surdar quel sin s. Martin al plevon.
6. Tuts administraturs da beins ecclesiastics (pervenda, baselgias, capluttas) han d'administrar quels tenor l'ordinaziun episcopala dils 21 da november 1890 e da dar giu quen al plevon sco representant da monsignur uestg, en preschientscha da dus delegai dalla pleiv – mintg'on en casa pervenda.
7. Fundaziuns da messas perpetnas u annuals han da vegnir fatgas tenor ordinaziuns episcopalas da 1881.
8. Quest urbari ei vegnius screts en treis exemplars e suttascrets dil president dalla ludeivla pleiv da **Tujetsch** ed approbaus dil revendissim ordinariat episcopal da **Cuera**. In exemplar duei vegnir surdaus al plevon, l'auter al president dalla pleiv ed il tierz agl archiv episcopal a **Cuera**.

En confirmaziun dil sura
Per la ludeivla pleiv da **Tujetsch**
Tujetsch, ils 8 d'october 1897 signescha
Anselm Capeder

Al sura urbari vegn cheutras dau l'approbaziun ecclesiastica per confirmaziun.
Per la Curia episcopala
Cuera, ils 9 da december 1897
dr. Schmid de Grüneck, cancellari episcopal

Sedrun

Gonda/Sedrun